

MUSIQA MADANIYATI TA'LIMIDA TINGLASH FAOLIYATINING AHAMIYATI VA TUTGAN O'RNI

Nurillayeva Mavluda Supxonovna

Turkiston yangi innovatsiyalar universitetining 1 – kurs magistranti

Annotatsiya: Maqola musiqa san'at haqida bo'lib, musiqaning kelib chiqish tarixi, uning inson ongiga ta'siri va inson hayotida qanchalar ahamiyatga ega ekanligi hamda ichki qalb kechinmalarini musiqa orqali yoritilishi bayon etilgan. Shuningdek, maqolada musiqa haqida allomalarning fikrlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Musiqa, mafkura, musiqashunoslik, estetika, risola, iste'dod, uslub, meros, tafakkur, ijrochilik, sharq musiqasi.

Annotation: The article deals with the art of music, the history of the origin of music, its influence on human consciousness and its importance in human life, as well as the illumination of inner feelings through music. The article also mentions the opinions of scholars about music. A person who reads this article will have knowledge about art and music.

Keywords: Music, ideology, musicology, musicology, aesthetics, treatise, talent, style, heritage, thinking, performance, oriental music

Jamiyatning zamonaviy taraqqiyoti, inson hayoti hamda faoliyatining turli sohalarida jahon tizimlarining globallashuvi va integratsiyalashuvi, O'zbekistonda bozor iqtisodiyotiga o'tilishi munosabati bilan tobora yuqori talablar qo'yimoqda. Ayniqsa, hozirgi vaqtda, ta'lim va uning sifati xalqaro tajribalarga mos bo'lishi, har bir fan doirasida bajarilgan ishlar zamon talablardan kelib chiqib bajarilishi alohida e'tirof etilmoqda.

Musiqa ta'limi tizimida bu maqsadga erishishda boshlang'ich ta'lim jarayonida musiqa madaniyati fanini yangi innovatsiyalar orqali tashkil etilishi kerak. Chunki O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi siyosati milliylik xarakteriga egaligi bilan ajralib turadi. Insoniylik tamoyili asosida tashkil etiladigan boshlang'ich ta'limda musiqa madaniyati dars jarayoni o'quvchilar erkin hamda dunyoqarashini rivojlanishida katta rol o'ynaydi.

Prezidentimizning 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni hamda 2017-yil 7-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi farmoniga muvofiq ijtimoiy soha, jumladan, ta'lim va ilm-fan sohalarini takomillashtirish borasida qator vazifalar belgilangan. O'zbekiston Respublikasida joriy etilgan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni hamda Milliy dastur qabul qilingandan so'ng mamlakatimiz ta'lim tizimida, xususan, musiqa ta'limi tizimida keng qamrovli ijobiy o'zgarishlar amalga oshirildi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'limdan boshlab o'zbek musiqasi va uning mahalliy ijrochilik uslublari asosida yoshlarda musiqa madaniyatining asoslarini tarbiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Mustaqillikka erishganimizdan buyon o'tgan qisqi muddatda ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan barcha tarixiy, madaniy, adabiy, san'at yodgorliklari va xalq og'zaki ijodini chuqur o'rganish, tahlil qilish, ulardagi umumbashariy va milliy g'oyalarning zamonga xizmat qildirgan holda o'zbekona, sharqona tafakkurni, g'ururni shakllantirish va kamolga yetkazish doimiy e'tiborda bo'ldi. Go'zal urf-odatlarini tiklash uchun uning uzoq asrlar davomida shakllangan boy xalq og'zaki ijodiga, mahalliy ijrochilik uslublari, ezgulik, mehr-muhabbat bilan yo'g'rilgan bayramlariga diqqat e'tibor qaratish zarurligini mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq uqtirib kelindi.

Istiqlolning dastlabki kunlaridan boshlab jamiyatimizning barcha sohalarida, jumladan musiqa ta'limi va tarbiyasida ham keskin o'zgarishlar sari yuz tutildi. Bu o'zgarishlarni asosiy yunalishi kelajagimiz vorislari bo'lmish yosh avlodni milliy-ma'naviy ruhda tarbiyalash, ularda xalqimizning tarixi, tili madaniyati milliy qadryatlariga hurmat muhabbat shu orqali milliy g'urur iftixor his-tuyg'ularini tarkib toptirishdan iborat qilib belgilandi. Har bir xalq o'zining milliy va zamonaviy musiqa san'ati bilan bir vaqtda, ular asoslangan g'arbona musiqa ijodiyotini shakllantirdilar. Buni, dastlabki bosqichlarini taqlidiy munosabatiga ham shubha yo'q. Lekin zamon va makon, mafkura va siyosat, qolaversa, zamonaviy ijodiy munosabatlar yangi yo'nalishlarni vujudga kelishini ta'minlaydi.

Musiqa insonga tez ta'sir etuvchi emotsional hissiyotni faol rivojlantiruvchi vositadir. Inson musiqa bilan ona allasi orqali tanishib, umrbod musiqadan zavq topadi va madad oladi. Musiqa inson ruhiyatining ajralmas qismi bo'lib hisoblanadi. Musiqadan turli ozuqa olish uchun inson yuksak madaniyatli, sof qalb egasi, go'zallikni his eta oladigan, o'z kasbiga, ona Vatanga mehr qo'ygan bo'lishi kerak. Shu bois o'quvchilarda inson ma'naviyatining tarkibiy qismi bo'lgan musiqa madaniyatini tarbiyalash, musiqa tarbiyasining bosh maqsadi bo'lib turadi. Bu oliy maqsadni amalga oshirish uchun musiqa o'qituvchisining oldiga qo'yilgan vazifalari quyidagilardir:

1. Bolalarda musiqa san'atiga bo'lgan qiziqish va muhabbatni oshirish.

2. Musiqiy faoliyatlar jarayoni badiiy ijodkorlik va his-tuygularni rivojlantirish.

3. Asarlarning badiiy-g_oyaviy mazmuni vositasida o`quvchilarni axloqiy-estetik tarbiyalash.

4. Musiqa darslarida kasb-hunar va mehnatga nisbatan o`quvchilarda ishtiyoq uyg`otish kabi ishlarni amalga oshirish kerak.

Mazkur maqsad va vazifalarni amalga oshirish musiqa mashg`ulotlarini olib boruvchi mutaxassisning professional va axloqiy qiyofasiga bog`liq. Har qanday san`atkor ham maktabda musiqa darslarini olib borolmaydi. Buning uchun, musiqa mutaxasis o`z kasbiga va bolalarga mehr qo`ygan yuksak madaniyatli, keng dunyoqarashga ega bo`lgan shaxs bolmogi lozim. U pedagogika, psixologiya, bolalar fiziologiyasi, etika va estetika nazariyasi, musiqa nazariyasining amaliy sohalaridan, musiqa o`qitish metodikasi fanlaridan chuqur bilimga ega bo`lmogi kerak. Musiqa o`qituvchisi musiqa san`atining nazariy va amaliy sohalaridan yetarli darajada bilim, ko`nikma va tajribaga ega bo`lishi lozim. Ya`ni u ham cholg`uchi, xonanda, xor dirijyori, jurnavozchi, musiqa nazariyotchisi va amaliyotchisi sifatida ish ko`rmogi lozim. Musiqa o`qituvchisining ijodkorligi shundaki, u mashg`ulotlarni olib borish uchun senariy muallifi, uning ijrochisi va rejissyori sifatida ish tutadi.

Ma`lumki, musiqiy faoliyat musiqa tinglash, qo`shiq aytish, musiqiy ritmik harakat, bolalar cholg`u asboblari chalishni o`rganish kabi turlarga bo`linadi. Har bir faoliyat turi bolaning musiqiy didini rivojlantirishga yordam berib, ma`lum malakani shakllantiradi.

Bolalarda kichik musiqiy asarni tinglash ko`nikmasini pado qilish. Marsh, qo`shiq va raqs janrlari haqida ilk tasavvur paydo qilish va ularni farqlash. Musiqani mazmunan tushunishga o`rgatish: Bolalarning musiqa tinglashga bo`lgan ishtiyoqlarini qo`llab quvatlash va rivojlantirish. Tinglangan asarining mazmuni va karakterini ajrata olish, bu haqida suhbat qurish va o`z ta`surotlari bilan o`rtoqlashishga o`rgatish. Kuy tovush va ohanglardan tuzilishi haqida tasavvurga ega bo`lish. Bolalarni musiqiy asarning 2 va 3 qismli shakli bilan tanishtirish, qismlar o`zgarishini farqlashga o`rgatish, fortepiano, g`ijjak, chang, qonun kabi cholg`ular bilan tanishtirish, ular ijrosidagi kuylardan bahramand qilish. Bolalarda musiqa tinglashga ishtiyoqni qo`llab quvvatlash va rivojlantirishda davom etish. Musiqa asarining kayfiyati, karakterini mustaqil farqlash, ta`surotlari haqida hikoya qilishga o`rgatish. Vokal va cholg`u asarlaridan bahramand qilish va bu janrlar haqida tushuncha hosil qilish, ularni farqlashga o`rgatish. Marsh, qo`shiq va raqs haqidagi bilimlarini kengaytirish. O`zbek xalq kuylari bilan tanishtirib borish. Doira va nog`ora sadolaridan bahramand qilish, qayroq, taxta qarsak bilan tanishtirish; Bolalarda musiqa tinglash faoliyatida musiqiy idrok, musiqiy dunyoqarash shakllanadi. Bu faoliyatda bolalar musiqa tinglab, uni bevosita idrok eta boshlaydilar. Bu esa ularning musiqiy tafakkurlarini shakllantiradi, shuningdek, ularda musiqiy dunyoqarash ham shakllanib boradi. Tinglangan musiqiy asar haqida mulohaza yurita boshlaydilar.

Insonda musiqa tinglash madaniyati yoshlikdan rivojlana boshlaydi. Bola, musiqa madaniyati darslarining barcha faoliyatlari jarayonida, musiqani tinglab, uni idrok etadi. Ammo musiqa darslarining musiqa tinglash qismi oldida, o`ziga xos jiddiy vazifalar turadi. Avvalo, shuni eslatish lozimki, insonda kuylash imkoniyatlariga ko`ra, tinglash imkoniyatlari ancha keng bo`ladi. Masalan: milliy cholg`u asboblari ansambli, orkestr, xor, yakka cholg`u, cholg`u ijrosidagi asarlarni kuylab emas, balki faqat tinglab idrok etish mumkin. Shuning uchun ham musiqa tinglash jarayonida tarbiyalanuvchilarning badiiy idroki yaxshi rivojlanib boradi. Musiqa madaniyati mashg`ulotlarida musiqa tinglash uchun quyidagi talablarga ko`ra asarlarni tanlash tavsiya etiladi:

1. Tarbiyalanuvchilarning idrokiga mos xalq, mumtoz va zamonaviy musiqiy asarlarni tinglash.

2. Tarbiyalanuvchilarning musiqani idrok etish va musiqiy asarda tasvir etilgan badiiylikni his qilish qobiliyatlarini rivojlantirish.

3. Musiqa haqida boshlang`ich ma`lumotlar berish, tinglangan asarlar nomlarini eslash, ularning mazmuni, xarakteri va ifoda vositalarining farqini bilish hamda tinglangan asarga ma`lum darajada baho bera olish.

4. Musiqiy asarlarni ishtiyoq bilan tinglash va eslash, olgan ta`surotlar haqida o`ylash va fikr bildirish.

5. Musiqa tinglashda turg`un diqqat-e`tiborni va tinglash madaniyatini, boshlang`ich elementlarni shakllantirish.

6. Musiqiy didni shakllantirishga oid qiziqarli, mazmunli asarlarni tinglash.

Darsning har bir faoliyat turida doirachalar, shaqildoqlar, uchburchak, metallafondan foydalanish shuningdek, o`quvchilar musiqa asboblari chalish, kuy va qo`shiqlarga mos raqs elementlarini bajarish, musiqa asboblari chalinishini qo`l harakati bilan imitatsiya qilish, qo`shiqlarga ritmik jo`r bo`lib chapak chalish, asarlarga dirijyorlik qilishidan keng foydalanish darsni yanada qiziqarli hamda jozibali bo`lishini ta`minlaydi. Boshlang`ich sinflarda dars faoliyatlari 5 ta turdan iborat. Shunga ko`ra musiqa darsining quyidagi faoliyat turlari asosida tuzulishini unutmazlik kerak : 1. Xor bo`lib kuylash ; 2. Musiqa savodi ; 3. Musiqa tinglash; 4. Musiqaga mos ritmik harakatlarni bajarish; 5. O`quvchilar cholg`u asboblari jo`r bo`lish; O`rta sinflarda musiqa darsi 3 ta asosiy faoliyatlardan: 1. Xor bo`lib kuylash ; 2. Musiqa savodi ; 3.

Мусиқа tinglashdan iborat ko‘rinishlarda tuziladi.

O‘quvchilarning musiqiy ta‘asurotini boyitish, tasavvurini kengaytirish, tinglash qobiliyatini o‘stirish va musiqiy didni tarbiyalashda darsning musiqā tinglash faoliyati katta rol o‘ynaydi. Darsning bu faoliyat turida o‘quvchilar musiqā o‘qituvchisi ijrosida, MP3 yozuvlarda yozilgan eng nodir musiqā asarlarining namunali ijrosini tinglaydilar. Xor, orkestr, ansambl va yakkanavozlar ijrosida turli janrdagi klassik asarlar bilan tanishadilar va san‘atning katta dargohiga ilk bor qadam tashlaydilar. Musiqaning san‘at sifatida tasvirlash qudratini, tabiat, hayot go‘zalligini voqelik va hatti-harakatlardagi qaytarilmas, ko‘z ilg‘amas qirralarini musiqiy ohangdagi rang-barang bo‘yoqlarda idrok etadilar, chuqurroq his qiladilar. Kuylar o‘quvchilarning xotirasida chuqur o‘rnashib qolishi uchun kuy ohanglarini o‘quvchilar bilan kuylab ko‘rish tavsiya etiladi.

Ayniqsa, maktab darslida berilgan asarlar musiqā asbobi ijrosida tinglanib, so‘ng uni kuylab ko‘rish orqali qayta mustahkamlanadi. Shuni esdan chiqarimaslik kerakki, asarlarni yaxshi esda qoldirish uchun kamida 2-3 marta tinglash, har gal tinglash jarayonida kuyning yangi-yangi dinamik qirralari, mazmun-mohiyati bilan o‘quvchilarni tanishtirib borish lozim. Kuylarni tinglash bilan o‘quvchilar musiqaning turli janrlari, ya‘ni marsh, qo‘shiq va raqs haqida batafsil tushunchaga ega bo‘ladilar. Darsning har uch asosiy faoliyat turi alohida-alohida ajralib qolmasligi, aksincha ular bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda darsning mazmuni bir butun bo‘lishini ta‘minlashi lozim.

O‘quvchilarning ijrochilik mahoratini takomillashtirish va ularning o‘zaro uyg‘un kuylashini mustahkamlash uchun ba‘zan ularni sinf sahnasiga chiqarib kuylatish samara beradi. Qo‘shiq to‘liq o‘rganib bo‘lingach, haftada yoki chorak oxirida o‘quvchilar “Sinf konserti”ni beradilar. Sahnaga chiqish, sinfdoshlari orasida o‘z o‘rnini topib turish, kuylaganda bir-birlarini eshitib his qilish kabi sahna madaniyatiga qat‘iy amal qila borish o‘quvchilarning o‘zaro munosabatlariga va xulqiga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. “Sahnada” kuylash o‘quvchilarning qo‘shiqni qay darajada o‘rganib olganligini aniqlash, asarning ayrim jumllarini mustahkamlab olish va qo‘shiqni tantanali sharoitda namoyish qilish imkoniyatini beradi. «Sinf konserti» o‘quvchilar uchun cheksiz quvonch baxsh etuvchi mashg‘ulotga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

Sh.Mirziyoev.2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi farmoni

B. Boltayev, J. A. Xodjayev Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida musiqā tarbiyasi (darslik) Samarqand 2021

Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. *Miasto Przyszłości*, 33, 167-176.

Jo‘rabek Yarashev, Dilnavoz Murotova Musiqā o‘qitish metodikasi (o‘quv qo‘llanma) “Durdonā” nashriyoti Buxoro – 2021

Раджабов, Т. И. (2019). Описание вековых ценностей в песне” тутовое дерево-балх” и его место в воспитании учащейся молодежи. In Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития (pp. 70-71).

Ражабов, Д. З., & Ражабов, Т. И. (2018). Формирование и развитие узбекской народной лирики. In Международная образовательная деятельность как фактор развития и сотрудничества высших учебных заведений в современном поликультурном мире (pp. 207-212).

Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. *Miasto Przyszłości*, 33, 167-176.

Ражабов, Т. И. (2021). Ўқувчи-ёшларга ўзбек миллий мусиқа фольклори намуналари воситасида эстетик тарбия бериш. *Science and Education*, 2(11), 1094-1103.

Тўхтасин, Р. И. (2022). ЎЗБЕК ХАЛҚ ҚЎШИҚЛАРИ ВА ИЖРОЛАРИ ҲАҚИДА. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, (Special issue), 64-71.

Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. *Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences* ISSN, 2795(546X),

Ражабов, Т. (2023). O‘zbek bolalar musiqiy o‘yin folklorining mavzuviy tasnifi. *Общество и инновации*, 4(5/S), 340-345.

Ражабов, Т. И. (2022). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыки И Песни. *Miasto Przyszłości*, 29, 363-367.